

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ СУДНОВИХ ОФІЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ІНОЗЕМНИХ ГРУПАХ НАВЧАННЯ

CONCEPTUAL BASIS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMMUNICATION COMPETENCY AMONG FUTURE SHIP OFFICERS DURING THE STUDY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE WITHIN FOREIGN TRAINING GROUPS

У статті розкрито концептуальні засади формування компетенцій професійного спілкування майбутніх суднових офіцерів під час вивчення української мови в іноземних групах навчання. Охарактеризовано основні підходи до розуміння понять «формування компетентностей», «професійне спілкування», «вивчення української мови іноземцями». Доведено, що, окрім отримання професійно необхідних знань і вмінь, для курсантів морських закладів вищої освіти вкрай важливим є формування компетентності професійного спілкування, особливо для курсантів-іноземців, оскільки вони здобувають її за умови перебування в іншомовному освітньому просторі. Уточнено дефініцію «професійне спілкування» з урахуванням поправки «для суднових офіцерів», отримано таке: професійне спілкування суднових офіцерів – це 1) спектр зв'язків і взаємодій із членами суднового екіпажу, представниками судноплавної компанії та навколишнього середовища, які виникають у процесі професійної діяльності; 2) спосіб формування та регуляції соціальних відносин між учасниками предметно-професійних дій, що реалізується через безпосередні та опосередковані контакти, в які вступають окремі суб'єкти дій чи їх групи. Подано перелік провідних (ключових) професійних компетентностей майбутніх суднових офіцерів, узгоджений із ПДМНВ, у якому є чимало пов'язаних із компетентністю професійного спілкування: навички використання комунікаційних технологій; навички міжособистісної взаємодії, зокрема здатність до спілкування на професійному рівні; здатність до проведення навчальних занять і тренінгів на борту судна; вміння доносити до фахівців і нефхівців інформацію. Подано дефініцію «формування компетентності професійного спілкування у майбутніх суднових офіцерів» як спеціально організований процес у межах навчання в морському ЗВО, набуття студентами готовності і здатності успішно реалізовувати професійно-предметну взаємодію з використанням дібраних засобів, прийомів і технік спілкування. Вказано на необхідність організації означеного процесу у двомовному англо-українському просторі для курсантів-іноземців. Розроблено авторську методiku для іноземних груп, у якій обрано вивчення і розуміння основних аспектів комунікації, співвідношення мовних одиниць в українській та англійській мовах паралельно.

Ключові слова: морська освіта, професійні компетенції, курсанти-іноземці, українська мова як іноземна, мовна компетентність, формування компетентності професійного спілкування у майбутніх суднових офіцерів.

The article reveals the conceptual principles of forming the competencies of professional communication of future ship officers during the study of the Ukrainian language in foreign study groups. The main approaches to understanding the concepts of "formation of competencies", "professional communication", "learning the Ukrainian language by foreigners" are described. It is proved that in addition to obtaining professionally necessary knowledge and skills for cadets of maritime institutions of higher education, it is extremely important to form the competence of professional communication, especially for foreign cadets, as they acquire it if they are in a foreign language. The definition of "professional communication" is clarified taking into account the amendment "for ship officers", obtained: professional communication of ship officers is 1) the range of connections and interactions with ship crew members, representatives of the shipping campaign and the environment that arise in the process of professional activity; 2) the method of formation and regulation of social relations between the participants of subject-professional actions, which is realized through direct and indirect contacts, which are entered into by individual subjects of action or their groups. A list of leading (key) professional competencies of future ship officers is provided, agreed with the STCW Convention, which includes many related to the competence of professional communication: skills in the use of communication technologies; interpersonal skills, including the ability to communicate professionally; ability to conduct training sessions and trainings on board the vessel; ability to convey information to specialists and non-specialists. The definition of "formation of competence of professional communication in future ship officers" is given as a specially organized process within the training in naval free trade, acquisition of readiness and ability of students to successfully implement professional-subject interaction using selected means, techniques and communication techniques. Emphasis is placed on the need to organize this process in a bilingual English-Ukrainian space for foreign cadets. The author's methodology for foreign groups is developed, in which the study and understanding of the main aspects of communication, the ratio of language units in Ukrainian and English in parallel are chosen.

Key words: maritime education, professional competency, foreign cadets, Ukrainian as a foreign language, language competency, formation of competence of professional communication in future ship officers.

УДК 378.147.091.33-027.22:811.116: 656.6
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/34-2.2>

Бабишена М.І.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та інноваційної педагогіки Херсонської державної морської академії

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Сучасне судноплавство відіграє ключову роль у розвитку міжнародних торгових відносин та опануванні світового океану, усе більшого значення набувають перевезення морськими і річковими шляхами. Попит на кваліфікованих судових офіцерів, що зростає, гідна оплата їх праці робить цю професію однією з найпривабливіших у багатьох країнах світу, зокрема й в Україні. Останніми роками Україна входить до переліку лідерів за кількістю офіцерів на судах світового торговельного флоту, що свідчить про досить високий рівень якості підготовки фахівців морського транспорту.

На думку міжнародних і вітчизняних експертів, система морської освіти в Україні, яка функціонує понад двісті років, постійно вдосконалюється і нині отримала світове визнання, адже Україна може видавати морякам дипломи міжнародного зразка, які не вимагають підтвердження за кордоном [13]. Саме цей факт уможливив отримання українським морськими закладами вищої освіти права на підготовку іноземних громадян за базовими акредитованими напрямками (спеціальностями).

Вихід морської освіти України на міжнародний ринок освітніх послуг сприяє популяризації української мови, яку іноземні курсанти мають опанувати для здійснення спілкування на побутовому, навчальному та професійно орієнтованому рівнях. Зазначимо, що вивчення української мови як іноземної – порівняно нова проблема педагогічної теорії і практики та методики професійної освіти, яка останніми роками тільки набуває популярності і збагачується науковими розробками. Проте визнаних технологій, методик чи системних рекомендацій із вивчення української мови іноземцями, які здобувають вищу морську освіту, сьогодні не існує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема навчання іноземців мовою іншої держави (тут – України) не є новою, адже ще з радянських часів громадяни іноземних країн здобували освіту в українських вищих навчальних закладах. Зі здобуттям незалежності кількість іноземних студентів зросла, тому не дивно є сучасна актуалізація проблеми вивчення української мови в іноземних групах закладів вищої освіти. Особливу значущість має ракурс формування в майбутніх фахівців морської справи компетентності професійного спілкування, оскільки певним чином визначає якість отриманої освіти.

Вивчення широкого кола джерел засвідчило, що проблемами формування компетентностей на різних ланках освіти займалися В. Биков, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, М. Шерман, С. Яшанов та ін. У цих доробках можна знайти й відомості щодо ролі та загальної структури комунікативної компетентності, яка в європейських документах визнається однією з

ключових. У морській освіті проблему професійної підготовки фахівців судноплавної галузі в різних ракурсах розглядали О. Безбах, О. Безлуцька, С. Волошинов, О. Гуренкова, В. Давидов, Н. Демиденко, Н. Дорошкевич, В. Захарченко, В. Зикова, І. Литвиненко, О. Попова, І. Сокол, С. Ситнік, В. Чернявський. Формуванню вмінь професійного іншомовного спілкування присвячені праці С. Барсука, Є. Бугакової, С. Козака, М. Кулакової, Л. Ступіної, В. Теніщевої, Н. Черненко, Л. Холанда.

Особливості підготовки студентів-іноземців у закладах вищої освіти висвітлені в наукових працях О. Адаменко, С. Варави, О. Віхрової, Т. Грицик, В. Коломієць, Ю. Максименко, А. Міланової, В. Ніколаєнко, Т. Олешко, В. Пахненко, Л. Рибаченко, Є. Степанова, Т. Тарасова, І. Христенко, Т. Цареградська та ін. Проблема викладання української мови як іноземної знайшла своє відображення у наукових розвідках Л. Бей, Т. Єфімова, Т. Лагути, Б. Сокіл, О. Тростинської, Г. Тохтар. У ракурсі означеної проблеми на особливу увагу заслуговують наукові розвідки М. Кулакової (формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах), У. Ляшенко (педагогічні умови підготовки майбутніх судових механіків у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін), О. Фролової (формування соціокультурної компетенції майбутніх судоводіїв у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін), О. Тростинської (проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних студентів). Вивчення праць названих та інших авторів засвідчило, що цілісного дослідження шляхів і методик формування компетентності професійного спілкування майбутніх судових офіцерів-іноземців у процесі вивчення української мови, у сучасному студіюванні немає.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У статті розглядаємо формування компетентності професійного спілкування у майбутніх іноземних фахівців як спеціально організований процес у межах навчання в морському ЗВО, набуття здобувачами вищої освіти готовності і здатності успішно реалізовувати професійно-предметну взаємодію з використанням дібраних засобів, прийомів і технік спілкування.

Метою статті є розкриття концептуальних засад формування компетенцій професійного спілкування майбутніх судових офіцерів під час вивчення української мови в іноземних групах навчання.

Виклад основного матеріалу. Морський транспорт, як і решта важливих економічних і технічних об'єктів, потребує компетентних морських фахівців, які здатні забезпечити ефективність навігації, безпеку на морі, захист людей і техніки та збереження морського середовища. Тому замов-

ники освіти та освітяни перехід від кваліфікаційної моделі фахівця до компетентнісної моделі, супроводжуваний зміною традиційних параметрів оцінки результатів освіти (знання-уміння-навички) на компетентності, називають прогресивним кроком сучасної професійної освіти.

Реалізація компетентнісного підходу в морській освіті, яка спрямована на міжнародний ринок праці, має гарантувати успішність професійної діяльності в умовах фізичного і психічного напруження, постійного перебування в обмеженому колі людей різної національності, культури та релігії, сформованість уміння спілкуватись і досягати порозуміння з різних питань. Тому, окрім отримання професійно необхідних знань і вмінь, для курсантів морських вишів вкрай важливим є формування компетентності професійного спілкування. Особливо важливою така компетентність стає для курсантів-іноземців, оскільки вони здобувають її за умови перебування в іншомовному освітньому просторі.

Досягнення визначеної в статті мети передбачає з'ясування сутності обраних понятійних конструктивів «формування компетентностей», «професійне спілкування», «вивчення української мови іноземцями». Стисло охарактеризуємо основні підходи до розуміння названих словосполучень.

Як зазначено в Програмі «DeSeCo» (Definition and Selection of Competencies), компетентність – «це здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. [6, с. 90]. Словник професійної освіти визначає компетентність як «сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» [14]. На думку відомого науковця Дж. Равена як одного з основоположників компетентнісного підходу, компетентність «...необхідна для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі і включає вузькоспеціальні знання, особливі предметні навички, засоби мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. Бути компетентним спеціалістом – мати набір специфічних компетентностей різного рівня» [15, с. 115]. Українські науковці компетентність розглядають як «заснований на знаннях, інтелектуально та особистісно зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини» [15, с. 8].

У мовних словниках поняття «формування» тлумачиться як «дія від дієслова «давати», існування чому-небудь; створювати, надаючи якоїсь структури, організації, форми» [16, с. 624]. У педагогічній практиці «формування» здебільшого розуміється як застосування прийомів і способів впливу на особистість студента з метою створення у нього системи певних цінностей і відносин, знань

і вмінь, складу мислення та пам'яті; цілеспрямований розвиток тих чи інших сторін особистості або її якостей під впливом виховання і навчання; процес становлення людини як суб'єкта і об'єкта суспільних відносин або процес становлення людини як соціальної істоти під впливом усіх факторів [12, с. 169].

Отже, словосполучення «формування компетентності» трактуватимемо як застосування організаційно-педагогічних прийомів і засобів впливу на курсантів морського вишу з метою опанування ними знань, предметних навичок і дій у майбутній професійній галузі.

Оскільки спілкування відбувається з використанням певних знакових систем, науковці розрізняють вербальні засоби спілкування (усне і письмове мовлення) і невербальні (жести, міміка, пантоміміка). Визнаючи психологічну природу мовлення (Л. Карамушка, В. Кан-Калик, О. Леонт'єв, Л. Петровська та ін.), звертаємо увагу на специфіку комунікації (способи спілкування, міжособистісне сприйняття), що відтворюється у: конгруентності – узгодженості партнерів зі спілкування (відповідність соціального і професійного досвіду та його усвідомлення); довірливому сприйманні особистості партнера (у діловому спілкуванні неактуальним є оцінювання якостей і рис співрозмовника).

Після запровадження компетентнісного підходу поняття «професійне спілкування» стало одним із центральних у ракурсі модернізації освітнього процесу. У педагогічній літературі розуміння цього поняття має широке і вузьке значення. У першому значенні його детермінують як комунікативні навички і якості, властиві людині-професіоналу; у другому – як важливий засіб і умову розв'язання завдань певної професійної діяльності. Професійне спілкування відбувається в умовах конкретної діяльності і виступає її засобом. Оскільки сьогодні однозначного загального розуміння професійного спілкування не існує, то в ракурсі окресленої проблеми доцільно визначити його як специфічну форму взаємодії людей, що здійснюється на основі встановлених норм і спрямовується на ефективне виконання предметної діяльності. Уточнюючи наведену дефініцію з урахуванням поправки «для суднових офіцерів», отримаємо таке: професійне спілкування суднових офіцерів – це 1) спектр зв'язків і взаємодій із членами суднового екіпажу, представниками судноплавної кампанії та навколишнього середовища, які виникають у процесі професійної діяльності; 2) спосіб формування та регуляції соціальних відносин між учасниками предметно-професійних дій, що реалізується через безпосередні та опосередковані контакти, в які вступають окремі суб'єкти дій чи їх групи. У наведеному можна виокремити такі дві площини (ракурси), як предметна та діяльнісна.

З'ясування сутності першої потребує вивчення теоретичних основ спілкування; визначення змісту другої – опанування технік продуктивного спілкування.

Професійне спілкування суднових офіцерів, яке здійснюється на судні, регламентується стандартами Міжнародної морської організації (далі – ІМО). У них зазначено, що професійне спілкування морських офіцерів з іншими представниками судноплавної галузі має характеризуватися стислістю, чіткістю, недвозначністю та інформативністю. При цьому офіцер має отримати максимальний обсяг інформації з мінімальними часовими витратами, використовуючи вербальні і невербальні засоби професійно орієнтованого спілкування. Зауважимо, що професійне спілкування суднових офіцерів здійснюється у межах визначених процедур і є чітко структурованим ситуацією спілкування, тому невербальні засоби мають бути обмеженими.

У переліку провідних (ключових) професійних компетентностей майбутніх суднових офіцерів, узгодженому з ПДМНВ [8], є чимало таких, що пов'язані з компетентністю професійного спілкування: навички використання комунікаційних технологій (Tab. А-II/2); навички міжособистісної взаємодії, зокрема здатність до спілкування на професійному рівні (Tab. А-II/2); здатність до проведення навчальних занять і тренінгів на борту судна (Tab. А-II/2); вміння доносити до фахівців і нефахівців інформацію (Tab. А-II/2). Отже, формування зазначеної компетентності є одним із базових завдань вищого морського навчального закладу.

Ґрунтуючись на наведених означеннях та враховуючи вимоги, наведені у нормативно-професійних документах морської галузі, під формуванням компетентності професійного спілкування у майбутніх суднових офіцерів розуміємо спеціально організований процес у межах навчання у морському ЗВО, набуття студентами готовності і здатності успішно реалізовувати професійно-предметну взаємодію з використанням дібраних засобів, прийомів і технік спілкування. З огляду на той факт, що йдеться про курсантів-іноземців, наголосимо на необхідності організації означеного процесу у двомовному англо-українському просторі.

Сьогодні в Україні реалізується Концепція вивчення української мови як іноземної, яка ґрунтується на законах України «Про вищу освіту» [3; 4], «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст.» [10, с. 2–4], «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.» [11] та Загальноєвропейських рекомендаціях із мовної освіти [2].

Ця Концепція враховує сучасний стан і завдання мовної підготовки іноземців, визначає її основні стратегічні напрями і механізми їх реалізації.

У Концепції вказано на необхідність формування мовної і мовленнєвої компетентностей студентів-іноземців як обов'язкового складника їх професійної підготовки.

Формування мовної компетентності іноземних студентів у процесі вивчення української мови передбачає засвоєння ними системи знань про мову, мовні одиниці і явища, розвиток і вдосконалення орфоепічних, лексичних, граматичних і правописних умінь та навичок. Формування мовленнєвої компетентності іноземних студентів передбачає розвиток умінь в основних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі): вміння сприймати та розуміти усне й писемне мовлення, самостійно створювати усні й письмові, діалогічні та монологічні висловлювання в різних сферах спілкування (насамперед навчально-професійній), вести діалог із дотриманням вимог мовленнєвого етикету, правильно й доцільно висловлювати свої думки, аналізувати тексти тощо. Наголосимо, що мовна і мовленнєва компетентності тісно пов'язані між собою.

Із метою формування в іноземних студентів мовної і мовленнєвої компетентностей у навчальний процес вищих навчальних закладів останніми роками запроваджується дисципліна «Українська мова як іноземна» [3]. Розробляються нові програми, підручники та посібники з української мови (автори – Г. Макарова, Л. Паламар, Н. Присяжнюк [9]; Г. Євстигнєєва [5]; В. Вінницька, Н. Плющ [1] та ін.) для іншомовної аудиторії. Проте матеріал названих навчальних книг не спрямований на цілісне формування компетентності професійного спілкування, тому залишається актуальною необхідність у розробленні як теоретико-методичного підґрунтя, так і різнопланового дидактичного забезпечення цього процесу.

Мета вивчення іноземними студентами української мови полягає у формуванні комунікативної компетентності, забезпеченні потреб у різних сферах спілкування: навчально-науковій (для отримання освіти конкурентоспроможного рівня), суспільно-політичній і соціально-культурній (для належної адаптації і повноцінного орієнтування у соціально-культурному середовищі країни навчання), побутовій (для задоволення вітальних потреб). Компетентність професійного спілкування, яке, зважаючи на вимоги до професії, відбуватиметься переважно англійською мовою, становить окреме утворення, формування якого базується на опануванні комплексу знань і вмінь, яким притаманні певні мовні особливості. Так, наприклад, знання норм і правил спілкування (ділового і повсякденного) базується на правилах побудови речень і висловлювань, які в українській і англійській мові різняться. Водночас більшість складників компетентності професійного спілкування не мають мовної специфіки, наприклад: розуміння невербальної

мови спілкування (жести і міміка є універсальними); уміння вступати у контакт із людьми зумовлене більше особистісними властивостями, ніж комунікативними; вміння вести себе адекватно до ситуації та використовувати її специфіку для досягнення власних комунікативних цілей, як і вміння впливати на співрозмовника, також визначається особистісними якостями людини. Одна з ключових здатностей – правильно оцінити співрозмовника як партнера з комунікації, потенційного конкурента або співника може формуватися з використанням як української мови, так і англійської, оскільки визначається не мовними конструктами, а вмінням обирати комунікативну стратегію.

Отже, процес формування у майбутніх суднових офіцерів компетентності професійного спілкування передбачає визнання двомовного діалогу як не лише пріоритетної форми організації навчального процесу, а й необхідної умови досягнення успішного результату.

У межах експериментальної апробації організаційно-педагогічних умов успішного формування компетентності професійного спілкування пропонуємо авторську методику, розроблену для іноземних груп.

Відповідно до вищезазначеного генеральною лінією процесу формування компетентності професійного спілкування обрано вивчення і розуміння основних аспектів комунікації, співвідношення мовних одиниць в українській та англійській мовах паралельно. Студенти на заняттях мають реалізувати мовленнєву взаємодію в умовах конкретних (предметно-професійних) актів спілкування. Як було

вказано раніше, важливу роль при цьому відіграє діалогічна форма організації занять, оскільки саме ця діяльність є виявом комунікативної активності. Як показала практика, найбільш продуктивним є поступовий перехід від англійсько-англійського (мови спілкування іноземних студентів) діалогу через англійсько-український до українсько-українського (мови навчання студентів) діалогу.

З'ясовано, що найбільш продуктивними завданнями для семінарських занять є практико орієнтовані, розв'язання яких потребує поетапного використання засобів і прийомів, наведених у таблиці 1. Залежно від кількості годин на вивчення навчальних дисциплін, у межах яких реалізується процес формування компетентності професійного спілкування, обирається кількість і тематика занять, під час яких студенти засвоюють знання і опановують навички професійної комунікації. Різне поєднання форм із запропонованими засобами і прийомами дозволяє отримати широку палітру тематичних занять. Поступове проходження визначених викладачем змістовно-процесуальних кроків дозволяє побудувати власну стратегію професійного спілкування, що ґрунтується не на емоційному відчутті, а на відпрацьованих уміннях.

Висновки. Як показано у статті, компетентність професійного спілкування – поняття складне і багатогранне, через що більшість науковців вважають його науковим феноменом. У широкому сенсі його варто вживати для позначення певного рівня обізнаності майбутніх суднових офіцерів зі знаковою системою мови навчання, якою у цьому разі є українська, у вузькому – як сформовану готовність

Таблиця 1

Основи методики формування компетентності професійного спілкування

Формування компетентності професійного спілкування		
Прийоми	Форми	Засоби
Установлення психологічного контакту: – за допомогою зовнішньої привабливості – з використанням особистісних якостей – поведінковим «зараженням»	бажане / небажане	Візуальні: – кінетика; – напрям погляду і контакт; – вираз очей; – вираз обличчя; – поза; – шкірні реакції; – дистанція; – допоміжні (статеві, вікові)
Фіксування мети: – отримання інформації – повідомлення інформації – обмін думками – досягнення взаєморозуміння	необхідне / нейтральне	Акустичні: – пов'язані з мовою (інтонація, тембр, тон, ритм, висота звуку, мовні паузи); – непов'язані з мовою (сміх, плач, кашель, скрегіт зубів)
Установлення правил: – за інструкцією (регламентом) – за домовленістю	міжособистісне / групове	Тактильні: – фізичний вплив (контакт); – такевика (потиск руки, плескання по плечу).
Організація простору	монологічне / діалогічне	
Вибір стратегії		

використовувати широкий спектр прийомів і засобів комунікації для успішного здійснення професійно-предметних дій. Формування такої готовності є головною умовою здобуття морської освіти та входження у професію, одним із провідних завдань навчання у закладах вищої освіти.

Навчання іноземних студентів останніми роками є одним із важливих чинників становлення української держави як рівноправного учасника світового освітнього простору. Якість національної системи морської освіти, яка зростає, та активна участь України у глобалізаційних процесах (міжнародних морських перевезеннях) позначається збільшенням кількості іноземних студентів морських вишів. Сьогодні у державних морських академіях на денній та заочній формах навчання здобувають морську освіту курсанти і студенти з Азербайджану, Анголи, Бангладеш, Вірменії, Гани, Грузії, Єгипту, Індії, Ірану, Казахстану, Камеруну, Кіпру, Лівану, Лівії, Марокко, Молдови, Нігерії, Пакистану, Португалії, Росії, Сирії, Тунісу, Туреччини, Туркменістану. Усі вони у межах навчання у той чи інший спосіб опановують компетентність професійного спілкування, проте не всі за запропонованою нами методикою.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вінницька В.М., Плющ Н.П. Українська мова. Практичний курс граматики для студентів-іноземців. Київ : Правда Ярославичів, 1997. 243 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. С.Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII / Верховна Рада УРСР. Київ : Парлам, 1991. 80 с.
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 13.04.2021).
5. Євстигнєєва Г.А. Перші кроки українського мовлення : навч. посіб. для студентів-іноземців. Львів, 1994.
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики : колективна монографія / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
7. Кулакова М.В. Формування готовності до професійної діяльності в майбутніх фахівців у вищих морських навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Південно-український держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського, Одеса, 2006. 225 с.
8. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 года (ПДМНВ – 78). International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers, 1978 (STCW 1978, as amended). Санкт-Петербург : ЦНИИМФ, 2010. 992 с.
9. Макарова Г.І., Паламар Л.М., Присяжнюк Н.К. Розмовляймо українською. Вступний курс / Київ : УНВУ Рідна мова, 2002. 150 с.
10. Національна доктрина розвитку освіти. *Освіта*. 24 квітня – 1 травня 2002. № 26. С. 2–4.
11. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. URL: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/4455.pdf> (дата звернення: 13.04.2021).
12. Педагогический энциклопедический словарь / за ред. Б.М. Бим-Бад. Москва : Большая рос. энциклопедия, 2002. 528 с.
13. Про затвердження Порядку видачі кваліфікаційних документів особам командного складу суден та судової команди морських суден : наказ Міністерства інфраструктури України від 18.10.2013 р. № 812. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1950-13> (дата звернення: 13.04.2021).
14. Професійна освіта: словник : навч. посіб. / за ред. Н.Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 380 с.
15. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Москва : Когито Центр, 2002. 396 с.
16. Словник української мови: у 11 т. / гол. ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1979. Т. 10. 624 с.
17. Сокол І.В. Формування професійної компетентності судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон, 2011. 265 с.